

مبانی و اصول تعلیم - تربیت

(با رویکرد جامع‌نگری و آینده‌پژوهی)

تألیف:

محمد جعفر مهدیان

مهدیان، محمدجعفر؛ ۱۳۴۳ -

مبانی و اصول تعلیم- تربیت (با رویکرد جامع‌نگری و آینده‌پژوهی) / تألیف: محمدجعفر مهدیان. -- تهران: ساوالان، ۱۳۸۵، ۲۳۵ ص.

ISBN: 964 - 7609 - 31 - 0

۲۵۰۰ تومان

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص ۲۳۱ - ۲۳۵؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. آموزش و پرورش، ۲. آموزش و پرورش -- فلسفه، الف - عنوان

۳۷۰/۱۶

LB۱۷/م۸۵م۲

۷۲۸-۸۵م

کتابخانه ملی ایران

نشر ساوالان

مبانی و اصول تعلیم و تربیت

مؤلف: محمدجعفر مهدیان

حروف‌نگار و صفحه‌آرا: طاهره خاتمی‌دوست

چاپ اول: ۱۳۸۵ نشر ساوالان

شمارگان: ۲۲۰۰

قیمت ۲۵۰۰ تومان

شابک ۹۶۴-۷۶۰۹-۳۱-۰ ۹۶۴-۷۶۰۹-۳۱-۰ ISBN: 964 - 7609 - 31 - 0

آدرس: روبروی دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، واحد ۲۱۴

فکس: ۶۶۹۶۱۲۷۵

تلفن: ۶۶۹۵۱۹۴۳

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	هفت
فصل اول: معنی و مفهوم تعلیم - تربیت.....	۱
مفهوم آموزش.....	۵
مفهوم تدریس.....	۶
مفهوم پرورش.....	۷
مفهوم بار آوردن.....	۸
مفهوم تزکیه.....	۸
مفهوم تأدیب.....	۱۰
مفهوم کارورزی یا کارآموزی.....	۱۰
مفهوم تعلیم و تربیت یا آموزش و پرورش.....	۱۱
مفهوم تربیت.....	۱۳
معنی و مفهوم تربیت از نظر مورخان بزرگ.....	۱۶
خلاصه فصل.....	۲۰
پرسشهای پایانی فصل اول.....	۲۱
فصل دوم: عناصر تربیت.....	۲۳
موضوع تربیت.....	۲۶
اهداف تربیت.....	۲۷
محتوا و برنامه‌های تربیت.....	۲۸
روشها و شیوه‌های تربیتی (آموزشی).....	۳۰
اصول و مبانی تربیت.....	۳۳
مراحل تربیت.....	۳۴
کارگزاران تربیت.....	۳۶
فضا و تجهیزات آموزشی.....	۳۸
قوانین و مقررات.....	۳۹
مدیریت، ساختار و تشکیلات.....	۴۱

منابع مالی	۴۲
خلاصه فصل	۴۶
پرسشهای پایانی فصل دوم	۴۷
فصل سوم: هدف تربیت	۴۹
اهمیت و فایده تعیین و تعریف هدفها در تعلیم و تربیت	۵۲
تعریف هدف و هدف تربیتی	۵۲
کارکردهای هدفهای تربیتی	۵۴
منابع تعیین هدفهای تربیتی - آموزشی	۵۵
ملاکهای گزینش نهایی اهداف	۵۸
سطوح و انواع گوناگون هدفهای آموزش و پرورش	۶۱
نقش معلم در ارتباط با هدفهای آموزشی	۶۴
اهداف کلی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران	۶۴
اهداف آموزش و پرورش دوره پیش دبستانی	۶۸
اهداف آموزش و پرورش دوره ابتدایی	۶۹
اهداف آموزش و پرورش دوره راهنمایی	۷۰
اهداف آموزش و پرورش دوره متوسطه	۷۳
خلاصه فصل	۷۵
پرسشهای پایانی فصل سوم	۷۶
فصل چهارم: مبانی تربیت	۷۹
معنی و مفهوم مبانی تربیت	۷۹
- انواع مبانی تربیت	۸۱
- مبانی فلسفی و تعلیم دینی	۸۱
تعلیم دین و مذهب	۸۲
مبانی فلسفی	۸۳
- مبانی علمی تربیت	۸۹
- مبانی زیست‌شناختی تربیت	۹۰
- مبانی روان‌شناختی تربیت	۹۳
- مبانی جامعه‌شناختی تربیت	۹۶
- مبانی اقتصادی تربیت (وضع اقتصاد در تربیت)	۱۰۱
- مبانی سیاسی تربیت (وضع سیاسی تربیت)	۱۰۳
خلاصه فصل	۱۰۶
پرسشهای پایانی فصل چهارم	۱۰۸

۱۱۱	فصل پنجم: اصول تربیت از لحاظ عناصر متشکله آن
۱۱۱	جایگاه و اهمیت «اصول در مسائل تربیتی»
۱۱۲	معنی و مفهوم اصول تربیت
۱۱۳	ویژگیهای اصول تربیت
۱۱۴	منابع کشف اصول تربیت
۱۱۴	رابطه اصول با مبانی تربیت
۱۱۵	رابطه اصول با اهداف تربیت
۱۱۶	رابطه اصول تربیت و روشهای تربیتی
۱۱۷	رابطه اصول (تربیت) و قانون
۱۱۷	اصول تربیتی در ارتباط با عناصر تعلیم - تربیت
۱۱۸	اصول تربیت از لحاظ موضوع آن (دانش آموز)
۱۲۲	اصول تربیت از لحاظ کارگزاران تربیتی (معلم)
۱۲۷	اصول تربیت از لحاظ هدفهای تربیتی - آموزشی
۱۲۹	اصول تربیت از لحاظ محتوا و برنامه‌های آموزشی
۱۳۳	اصول تربیت از لحاظ روشهای یاددهی - یادگیری و روشهای تربیتی
۱۳۸	اصول تربیت از لحاظ مراحل تربیتی
۱۴۰	اصول تربیت از لحاظ وسایل و تجهیزات آموزشی
۱۴۱	اصول تربیت از لحاظ مدیریت و ساختار و تشکیلات
۱۴۴	اصول تربیتی حاکم بر نظام آموزش و پرورش ایران
۱۴۶	اصول آموزش و پرورش دوره ابتدایی
۱۴۷	اصول آموزش و پرورش دوره راهنمایی تحصیلی
۱۵۰	خلاصه فصل
۱۵۱	پرسشهای پایانی فصل پنجم
۱۵۳	فصل ششم: اصول تربیت از نظر مریان بزرگ
۱۵۳	الف - اصول تربیت از دیدگاه مریان مغرب زمین
۱۵۵	۱. اصول تربیت از نظر افلاطون
۱۵۷	۲. اصول تربیت از نظر ارسطو
۱۵۸	۳. اصول تربیت از نظر جان لاک
۱۶۰	۴. اصول تربیت از نظر ژان ژاک روسو
۱۶۱	۵. اصول تربیت از نظر ژان پیازه
۱۶۳	۶. اصول تربیت از نظر ژرژ کرشن اشتاینر (محمد باقر هوشیار)
۱۶۵	۷. اصول تربیت از نظر جان دیویی

۱۶۹	۸. اصول تربیت از نظر رودلف اشتاینر (مدارس والدورف).....
۱۷۰	۹. اصول تربیت از نظر ویگوتسکی.....
۱۷۱	ب - اصول تربیت از نظر مریان مشرق زمین (ایرانی - اسلامی).....
۱۷۱	۱. اصول تربیت از نظر ابونصر فارابی.....
۱۷۲	۲. اصول تربیت از نظر ابوعلی سینا.....
۱۷۳	۳. اصول تعلیم و تربیت از نظر ابن مسکویه.....
۱۷۵	۴. اصول تعلیم و تربیت از نظر امام محمد غزالی.....
۱۸۰	۵. اصول تربیت از نظر خواجه نصیرالدین طوسی.....
۱۸۳	۶. اصول تربیت از نظر ابن خلدون.....
۱۸۶	- جمع‌بندی نظریات مریان.....
۱۸۸	خلاصه فصل.....
۱۸۹	پرسشهای پایانی فصل ششم.....
۱۹۱	فصل هفتم: بازسازی و سازندگی اصول تربیت
۱۹۸	ویژگیهای جدید آموزش و پرورش.....
۲۰۲	مبانی تربیت در راستای بازسازی اصول تربیتی.....
۲۰۵	هدفهای تربیت در آستانه هزاره سوم.....
۲۰۹	وضع دانش‌آموزان و یادگیرندگان در هزاره سوم.....
۲۱۱	محتوا و برنامه‌های درسی در هزاره سوم.....
۲۱۴	معلم و روشهای آموزشی در هزاره سوم.....
۲۱۷	ساختار و تشکیلات و رهبری آموزشی در هزاره سوم.....
۲۲۲	بهره‌گیری از امکانات و تجهیزات آموزشی جدید در آستانه هزاره سوم.....
۲۲۳	اصول تربیتی مبتنی بر آینده‌پژوهی در آستانه هزاره سوم.....
۲۲۸	خلاصه فصل.....
۲۲۹	پرسشهای پایانی فصل هفتم.....
۲۳۱	فهرست منابع فارسی
۲۳۷	فهرست منابع انگلیسی

پیشگفتار

چنانکه برهمگان روشن است، در چند در دهه اخیر پیشرفتهای علمی قابل توجهی در پرتو سرمایه‌گذاری در تعلیم و تربیت و توجه فزاینده به اهمیت و جایگاه آن صورت گرفته است. و از این طریق بسیاری از کشورها از مرحله توسعه نیافتگی عبور کرده و استانداردهای زندگی را به‌طور مداوم افزایش داده‌اند. از این رو توقع از آموزش و پرورش به‌عنوان یک دستگاه بستر ساز فرهنگ و دانش‌آفرین بیش از پیش توسعه یافته است.

اگر امروز از دهکده واحد جهانی سخن به‌بیان می‌آید؛ اگر جهانی شدن و بومی ماندن، یک پدیده استراتژیک اجتماعی تلقی می‌شود؛ اگر تنش‌زدایی، سنت‌گرایی و تجدد به‌صورت یک کل، آرمانی اخلاقی محسوب می‌شود و اگر تعادل بین گسترش فوق‌العاده دانش و اطلاعات و افزایش ظرفیت جذب انسان‌ها به‌عنوان یک هدف اساسی انسانی جستجو می‌شود. همه و همه به کیفیت کارکردهای تعلیم و تربیت و چگونگی درهم‌آمیزی عناصر آن برای دستیابی به مقاصد برمی‌گردد.

اما از میان عناصر گوناگون تربیت که امکان‌سنجی دستیابی به اهداف آن را فراهم می‌سازد کدامیک از عناصر اثرگذارتر است؟ اگر در یک مجموعه مفروض، عناصر یک نظام تربیتی را مشتمل بر اهداف، محتواها و برنامه‌ها، روشها و شیوه‌ها، مراحل و مراتب، مبانی و اصول، قوانین و مقررات، فضا و تجهیزات، مدیریت و ساختار، افراد و کارگزاران تربیت تصور کنیم، آیا می‌توان اولویت و ارجحیت خاصی برای آنها متصور شد؟ قدر مسلم پاسخ به این سؤال اگر منفی نباشد مستلزم دلایل و احتجاجات فلسفی و سازمانی خواهد بود.

با این حال، توسل به هر دلیل و برهانی برای ارتقاء جایگاه و اهمیت عناصر یاد شده در مجموعه موجود، حداقل یک پیش شرط را به‌همراه دارد و آن پذیرش چارچوبهای فکری و مفهومی برای موجودیت هر یک از عناصر و نیز چگونگی ارتباط آنها با یکدیگر می‌باشد.

قبول این چارچوب‌های نوینی حضور و فعالیت را به قید چیزی معین ملتزم می‌نماید.

چنانکه، هر یک از عناصر مزبور در صورتی قابلیت ظهور و بروز می‌نماید و می‌تواند تأثیرگذار باشد که به چارچوبها و الزامانی معین مقید باشد. به عبارت دیگر این موارد در صورتی عضویت مجموعه نظام تربیتی را به درستی خواهند پذیرفت که کلیه شرایط و ویژگیهای لازم را داشته و باید‌ها و نیاید‌های مربوطه را رعایت نموده باشند.

به عنوان مثال هدفهای تربیتی در صورتی مؤثر و کارآمد خواهند بود که بر مبنای اصول هدف‌سازی و هدف‌گذاری طراحی شده باشند. محتویات و برنامه‌های آموزشی و درسی نیز در صورتی واجد بهره‌دهی خواهند بود که براساس نیازهای واقعی انتخاب شده و بر مبنای اصول علمی تعیین و طراحی شده باشند همچنین روشها و شیوه‌های آموزش مبتنی بر اصول روان‌شناسی و تجربیات و میزانهای صحیح بشری تعیین و پیشنهاد شده باشند.

خلاصه اینکه هر یک از عناصر در ساختار مفهومی و کارکردی خود نوعی هنجارهای مقبول را پذیرفته و برای اثربخشی در مجموعه نظام تربیتی آنها را رعایت کرده باشد.

با توجه به نکات بالا چنین به نظر می‌رسد که جایگاه اصول تربیت، اگر نگوئیم مرتبت بالاتری نسبت به سایر عناصر دارد، اما به لحاظ درهم‌تنیدگی، با دیگر عناصر از جایگاه ممتازی برخوردار خواهد بود.

اساساً امکان تربیت آدمی، در گرو اصول شناخته شده است که آشنایی و رعایت آنها موفقیت نظام تربیتی را تضمین می‌کند. اصولی که راهنمای کلیه اعمال و فعالیت‌های کارگزاران تربیتی قرار گرفته، علم و هنر تکنیک‌های تربیت را مهیا می‌سازد و همه جوانب گوناگون رشد و تعالی انسانی را به هر سمت و سویی سوق می‌دهد.

در مجموعه حاضر اصول تربیت، بارویکرد جامع‌نگری و آینده‌پژوهی، بر مبنای ویژگی‌های نظام اجتماعی مبتنی بر تعلیم و تربیت در هزاره سوم مطرح شده است. جامع‌نگری آن به لحاظ شمولیت اصولی است که در برگیرنده کلیه عناصر دخیل در فرایند تربیت بوده است. چنانکه اصول تربیتی به تفکیک هر یک از عناصر مطرح شده و چارچوبهای آن معرفی شده است. شاید وجه متمایز این اثر نسبت به سایر منابع موجود در این زمینه، به همین ویژگی آن مربوط باشد. از طرف دیگر نظر به تغییر و تحولات همه جانبه

در عرصه علم و دانش و بالتبع آن، امور فرهنگی - اجتماعی و نیز ماهیت کشف شدنی بودن اصول تربیت با نگاه به آینده و تأثیرپذیری از دگرگونی‌های ساخت و کارکرد عناصر فرهنگی - تربیتی، در این اثر آینده‌نگری و آینده‌پژوهی، به عنوان یک جهت‌گیری اساسی، مطمح نظر قرار گرفته است.

فصول کتاب مشتمل بر: معنی و مفهوم تربیت: عناصر تربیت، اهداف تربیت، مبانی تربیت، اصول تربیت از لحاظ عناصر متشکل آن، اصول تربیت از نظر مرییان بزرگ و آینده‌پژوهی در اصول تربیت تدوین شده است. با توجه به تدریس این واحد درسی توسط مؤلف در مراکز تربیت معلم و مؤسسات آموزش عالی در طی سال‌های اخیر، سعی شده است، مطالب در قالبی متناسب با سرفصلهای درس مبانی و اصول تعلیم و تربیت مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی و مراکز آموزش دانشگاهی ارائه گردد. ضمناً مدرسان محترم می‌توانند قسمت‌هایی از این کتاب را - به‌ویژه فصل ششم و هفتم - به عنوان مطالعه آزاد دانشجویان قرار داده و به صورت ارائه کنفرانسهای کلاسی معرفی نمایند.

امید است این اثر مورد توجه و عنایت مدرسان، معلمان و دانشجویان قرار گرفته و از منظر کارشناسان و منقدان محترم نیز دور نماند.

در پایان شایسته است از همه عزیزانی که با رهنمودهای خود مؤلف را در طبع و تدوین این اثر یاری داده‌اند به‌ویژه آقایان دکتر ناصر جواهری‌زاده، دکتر حمزه گنجی (ناشر محترم)، دکتر حسن دیناروند و آقای علیرضا فقیهی و علی‌الخصوص همسر عزیزم که با تحمل سختیها و دشواریهای راه همواره یاریگر من بوده است کمال حق‌شناسی و قدردانی را ابراز نمایم.